

GÄVLEBORGS FÄBODFÖRENING
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

2006-03-09

Länsstyrelsen i Gävleborgs län
att Barbro Hårding
801 70 GÄVLE

Länsstyrelsens remiss om ”Kulturarv för samtid och framtid” Kulturmiljöprogram för Gävleborgs län 2006-1010.

Dnr 430-7272-04

Gävleborgs fäbodförening har erbjudits ge synpunkter på ett förslag till kulturmiljöprogram för länet. De synpunkter som lämnas är uppriktiga och osminkade eftersom vi anser att ärlighet varar längst. Avsikten är absolut inte att såra ansvariga handläggare utan att med konkreta exempel och förslag på ett konstruktivt sätt försöka bidra till ett effektivt och på alla sätt bra kulturmiljöprogram för länet. Föreningen är verkligen medveten om behovet. Inför yttrandet har därför andra läns program studerats. Tre av dessa kan nämnas, Västernorrlands därför att förhållandena i länen är lätta att jämföra, Skånes på grund av dess föredömliga fullständighet och Örebros därför att det i sin uppbyggnad mest verkar likna det man förefaller ha strävat efter i vårt län.

Bakgrund till synpunkterna

Förslaget uppbyggnad är sådan att det har varit svårt att få grepp om meningen med produkten. Traditionellt har arbetet med kulturmiljöprogram, som inleddes för drygt ett kvarts sekel sedan, varit att bygga upp kunskap om en regions kulturmiljöer för att använda denna vid säkerställande av de kulturvärden dessa hyser. Programmen har också anvisat verktyg för detta, t ex hävd, upplysning, direktiv och lagskydd. Till ledning för detta arbete producerade Riksantikvarieämbetet för ca tio år sedan en uppskattad skriftserie kallad ”Studier till kulturmiljöprogram för Sverige”. Gävleborgs län saknar detta slag av Kulturmiljöprogram.

Genom att föreningen aktivt sökt information om den idag mest gängse innebörden av begreppet Kulturmiljöprogram har en bild av den produkt remissen avser vuxit fram. Detta visar att det uppdrag, som de ansvariga för förslaget har fått, inte varit helt lyckat. Grunden för arbetet saknas.

Som bas för arbetsuppgiften har Riksantikvarieämbetet lämnat två viktiga definitioner:

1. **Kulturmiljö** avser den omvärld som under tidernas lopp präglats av människor. Det kan vara allt från en enskild plats eller byggnad till hela landskap.
2. **Kulturarv** är ett vidare begrepp än kulturmiljö. Det innefattar inte bara fornlämningar, föremål och bebyggelse utan också kunskap, traditioner, sägner och andra immateriella värden som tidigare generationer lämnat.

Enligt vad föreningen uppfattat är syftet att programmet ska fungera som styrdokument och vara navet i länets kulturarvsarbete. Programmet ska klargöra hur kulturarvet ska tas tillvara i utvecklingen av Gävleborgs län. En uppgift är att det ska vara en resurs där kunskap, delaktighet och ansvar leder till en hållbar användning av kulturarvet. Den regionala delaktigheten är viktig och därför krävs samverkan med många aktörer i länet. Arbetet med programmet vill ta avstamp i de fysiska miljöerna men även sätta människan i centrum. De mänskliga aktiviteterna, handens kunskap, traditionerna och berättelserna är viktiga eftersom de kan vara avgörande för ett långsiktigt och hållbart bruk av kulturmiljöerna. Detta kan också tolkas som det generella mål som uttrycks för programmet.

En stor brist är att i Gävleborgs län saknas den fasta grund att bygga detta styrdokument på, som finns i andra län i form av traditionellt utformade kulturmiljöprogram. Det finns här i länet ingen öppet redovisad kunskap om länets kulturmiljöer att referera till i dagens kulturarvsarbete. Detta gör att önskan om medverkan utifrån i arbetet inte blir jämlik. I varje fall finns känslan att Länsstyrelsen och Länsmuseumet, som gruppen bakom förslaget företräder, har tillgång till annan information om länets kulturmiljöer och kulturarv än merparten av den ”Vi-grupp” av professionella och ideella aktörer de säger sig tala för. Detta innebär också att alla inte kan vara delaktiga och att programmets huvudmål inte heller kan nås.

Länsstyrelsen i Skåne län förklarar i sitt kulturmiljöprogram att de regionala programmen ska vara ”planeringsunderlag till kommuner, trafikverk och övriga fysiska planerare, något som Länsstyrelsen enligt lag är skyldig att tillhandahålla.

Ett regionalt kulturmiljöprogram ersätter inte ett kommunalt kulturmiljöprogram utan ska ses som ett underlag vid framtagandet av ett kommunalt kulturmiljöprogram och som ett komplement till detta.

Ett aktuellt och ändamålsenligt regionalt kulturmiljöprogram ska även bidra till att säkerställa, levandegöra och utveckla länets kulturmiljöer, vilket är en viktig del i den samlade regionala utvecklingen men också i miljömålsarbetet.

Regionala kulturmiljöprogrammet kan även bidra till att ge en tydligare uppfattning om vilka insatser som bör prioriteras inom den regionala kulturmiljövården. Detta bör medföra att kulturmiljövårdens verksamhet i länet både förtydligas och effektiviseras.”

Vi delar den uppfattningen och anser att den ska bilda norm när ett komplett kulturmiljöprogram upprättas för Gävleborgs län. Nu klingar inledningens deklARATION, ”Kulturarvet tillhör alla och det är en demokratisk rättighet att få ta del av det och vara med i kulturarvsarbetet”, tämligen falsk. Förutsättningarna för delaktighet och möjligheterna att påverka är begränsade när underlaget för länsmyndighetens prioriteringar och beslut inte är offentligt. Det är bara vackra ord utan substans när man i förslaget kan läsa: ”För att nå miljömålen och en hållbar utveckling i länet är det nödvändigt med en helhetssyn på landskapet med beaktande av kultur- och naturvärden.”

En helhetssyn kan inte enbart grundas på möten med politiker och tjänstemän och tematiska gruppträffar med ett snävt urval intressenter. Med nödvång blir resultaten i sådana sammanhang subjektiva och tämligen personligt färgade. Däremot har de en viktig uppgift som redovisning av hur vissa kategorier i samhället bedömer betydelsen av fenomen som kulturmiljöer och kulturarv.

Gävleborgs fäbodförening anser att:

- Förslaget saknar den offentliga och objektiva redovisning av länets värdefullaste kulturmiljöer som fordras som grund för det styrdokument som ska bilda kärnan i länets kulturarvsarbete.
- Det viktigaste idag för länets kulturarvsarbete är att ställa samman den kunskap som finns (i Länsstyrelsen och på annat håll) om värdefulla kulturmiljöer och övrigt kulturarv och efter saklig värdering och prioritering samt bred remiss göra detta dokument tillgängligt för alla.
- Sammanställningen ska vara underlag för en demokratisk bedömning av hur kulturarvet kan bidra till att ekologiskt långsiktigt hållbara samhällen formas i länet. Bedömningen kan redovisas som styrdokument i form av ”Kulturmiljöprogram”.
- Utvecklingen av länet kräver en helhetssyn på landskapet med central uppmärksamhet på kultur- och naturvärden.

Kommentarer till förslaget

Gävleborgs län behöver ett styrdokument för kulturarvsarbetet. Fem år kan vara en lämplig programperiod. Dokumentet ska vara flexibelt och kunna anpassas efter händelser under perioden.

En viktig grund i styrdokumentet är därför att klargöra roll- och ansvarsfördelningen för arbetet i länet. I de handlingsplaner som finns i förslaget står ofta att ”vi” ska agera. Bildande av ”Vi-grupper” där uttalat ansvarig och tydlig målstyrning saknas kan leda till osäkerhet och passivitet eller, vilket är minst lika illa, att en stark intressent själviskt ser till sina fördelar.

Offentliga organ som Länsstyrelsen, kommuner, museer, bibliotek, skolor och andra har alla sina ansvarsområden och instruktioner att följa. I ett styrdokument för länets kulturarvsarbete är det viktigt att man med utgångspunkt från dessa olika instruktioner visar hur de kan anpassas så kulturarvsarbetet tillgodoses optimalt och synergieffekter uppstår. I förslaget finns uppenbart slarviga presentationer, exempelvis av museerna, som sänker förtroendet för arbetet. Korrekthet ska vara ett krav.

För den privata och ideella sektorns medverkan i kulturarvsarbetet är det viktigt att både aktörer och förutsättningar för det offentliga området är väl redovisade. Tyvärr är osäkerhet om dessa aktörers villkor inte sällan hämmande för fruktbar samverkan, delaktighet och ansvarstagande. Dessvärre är okunnighet på området ofta dold och märks inte innan den avslöjas i och med att den röjs undan.

Länets kulturhistoriska profil

Framställningen är torftig. En koncentrerad redovisning kräver ett mycket gediget underlag. Den senare bearbetning av en journalist, som utlovas, kan inte ersätta brister i underlaget, möjligen dölja. En tydlig åtskillnad måste i programarbetet göras mellan stilistiska brister och sakliga. De förra är lätta att åtgärda medan en aldrig så driven skribent inte kan göra något åt de senare.

Kulturarvet som resurs

Definitionen av "resursen" är otillfredsställande. För många är det okänt eller misstytt hur kulturarvet kan kapitaliseras och användas som en tillgång. Vilka kategorier är det som kan dra nytta av kulturarvet och hur ska det brukas så kapitalet inte förbrukas? Hur möter man problemet när underhåll av föremål, byggnader och landskap kostar mer än man kan få ut vid en exploatering av arvegodset? Vilka riktlinjer finns för att förmedla "kulturarvsintäkter" från profitörer till verkliga kapitalägare och ränteskapare? Ett exempel är när fäbodbruk bevarar en turistisk attraktiv bild av ett landskap som en turistentreprenör sedan utnyttjar för egen vinning. Rättvis fördelning är ett nyckelord.

Faktiska villkor är väsentligare att redovisa än ogenomtänkta påståenden om fördelar som inte är styrkta. Frågor om låsta arbetsmarknadsregler och komplicerade lärlingssystem kan visst tas upp i programmet men då är det viktigt att även redovisa vägar för hur samverkan o a kan lösa problemen.

Delaktighet i kulturarvet

Det skrivs i förslaget att det är en demokratisk rättighet att vara delaktig i, ha kunskap om och känna ansvar för kulturarvet. Kulturarvet må uppfattas om en kollektiv nyttighet med det som följer av detta. Problemet är att förslaget saknar analysen där följderna beskrivs. Konsekvensanalyser är viktiga att göra i alla former av programskrivningar, och inte minst i denna.

Önskemålet att reflektera över vems historia vi berättar och vems kulturarv vi bevarar räcker inte. Programmet måste handfast redovisa vilka som har ansvar för att förvalta ett arv eller ett minne, hur förvaltningskostnaderna ska betalas och hur räntor eller vinster ska fördelas. I flera fall har frågan om förvaltning av kollektiva nyttor redan behandlats i demokratiska församlingar, så några vägledande resonemang och exempel bör kunna lämnas och riktlinjer dras för hur frågor kan besvaras i andra fall.

Det måste tydligt slås fast att delaktighet i kulturarvet gäller i alla led. Det vill säga kostnaderna för förvaltningen är allas plikt, alldeles som rätten att ta del av de vinster en bra förvaltning kan ge.

Går vi vidare med exemplet där fäbodbruk bevarar en turistisk bild av ett landskap, som en turistentreprenör sedan utnyttjar, är den senare skyldig att delta i förvaltningen av fäbodbruket och dela sin företagsvinst med fäbodbrukaren. Men problemet är inte löst med detta, samhället måste även känna sitt ansvar, eftersom garantier saknas såväl för att fäbodbrukaren som turistentreprenören är goda företagare, som kan bruka kulturarvet med vinst.

I delaktigheten ingår förståelse för det berättigade i att samhället förfogar över styrmedel så inte kulturarvet förskingras. Dessa styrmedel, t ex regelverk och pengar, ska också redovisas i programmet.

Hållbart bruk av kulturarvet

Fyra profilområden har ringats in: Kusten, skogen, det öppna landskapet och Hälsingegårdarna samt bruksmiljöerna. I ingressen, innan de fyra områdena behandlas, finns två meningar där "hållbar" ingår: "Kommande generationer ska få tillgång till en attraktiv och hållbar livsmiljö. Kulturarvet ska vara en av drivkrafterna för att skapa ett ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbart samhälle."

Det saknas varje ansats till definition av vad som avses med "hållbart", än mindre anvisningar för hur kulturarvet bör och kan förvaltas så att det inte förskingras.

Enligt regeringens övergripande mål handlar "hållbart" om att beakta ekonomiska, sociala och miljömässiga konsekvenser i ett långt tidsperspektiv. Det handlar om att värna och bruka givna resurser på ett hållbart sätt för nuvarande och kommande generationer. Att säkerställa genetiska resurser för framtiden tas som ett exempel på en hållbar utveckling. Husdjurens och kulturväxternas genresurser hör till kulturarvet.

Konventionen om biologisk mångfald förtjänar att uppmärksammas i sammanhanget. Den behandlar också hållbarhet. I artikel 2 deklarerar att hållbart bruk innebär att detta inte leder till

långsiktig minskning av biologisk mångfald. Direkt tillämpligt i programmet är uttalandet i artikel 8 att kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt ska respekteras, bevaras och bibehållas och artikel 10 med konstaterandet att bevarande och hållbart bruk av biologisk mångfald behövs för att möta livsmedels-, hälso- och andra behov; sedvanligt bruk av biologiska resurser enligt traditionella kulturella sedvänjor ska skyddas och uppmuntras; lokalbefolkningar ska stödjas i att vidta åtgärder som gottgör skador i områden där biologisk mångfald minskats; samarbete mellan statliga myndigheter och med den privata sektorn om att utveckla metoder för hållbart bruk av biologisk mångfald ska uppmuntras.

Såväl kustfiskare och andra med ett bevarat maritimt format kulturmönster, som fäbodbrukare och andra med borealt präglad animalisk produktion, definieras som "lokalbefolkningar" enligt konventionens svenska definition (Traditionell kunskap och lokalsamhällen, CBM 2004) och kräver därför särskild uppmärksamhet också i kulturmiljöprogrammet.

De fyra temaområdena, kusten, skogen, det öppna landskapet och Hälsingegårdarna samt bruksmiljöerna må vara lämpliga att använda i ett skede då man vill samla folk till träffar kring ett givet tema. Används de däremot som rubriker i en redovisning av särskilt värdefulla kulturmiljöer är det förenklade synsättet riskabelt. Det är ett brett urval av kulturhistoriska värden som ska bevaras, vårdas och utvecklas, bland annat byggnader, fornlämningar, strukturer, markanvändning och immateriella samband. Här är mer befogat med referenser till länets kulturhistoriska profil.

Utpekade miljöer ska visa på typexempel av kulturhistoriskt värde. Det kan vara som dokument, det vill säga historiska kännetecken, eller som upplevelser, det vill säga estetiska och engagerande egenskaper. Exempelen ska kunna bindas till ett eller flera av begreppen kvalitet, pedagogiskt värde, autenticitet, sällsynthet och /eller representativitet. Kulturmiljöstråk omfattar större landområden som binds samman av gemensamma värden.

Kategorisering av miljöer och stråk bör göras från rubriker som jordbrukets landskap, skogens landskap, kustens landskap, militärens landskap, industriella landskap, kommunikationernas landskap, urbana landskap, administrativa landskap, folkrörelsernas landskap, religiösa landskap och fritidens landskap.

Hälsingegårdarna skulle då behandlas både i jordbrukets och i skogens landskap med de möjligheter detta ger till placering i rättvisande företagsekonomiska sammanhang som naturligt leder till aspekter på den traditionella drift som förutsatte en långsiktigt ekologiskt hållbar ekonomi. Gästrikegårdar skulle då osökt kunna behandlas under samma rubrik och intressanta strukturella kulturhistoriska jämförelser göras.

Även bruket av fäbodan hamnar under samma rubriker och inlemmas i därmed ett ekonomiskt system som bidrar till tydliga förklaringsmodeller för dess vikt i det traditionella agrara hushållet.

Kustfisket kan också få en snarlik koppling till gårdsbruket och den multifunktion det traditionella ekonomiska systemet innebar med intressen såväl åt skog med foderfångst, som åt kust och hav med fiske samt etablerande av fiskebodan och delaktighet i fiskelägen.

Det intrikata vävandet av samhällets ekonomiska och administrativa mönster som binder samman kategoriseringens miljöer och stråk, är en vital del av programarbetet och måste få tydliggöras i detta.

Genomförande och uppföljning

Programmet för verkställande av handlingsplanen och kontroll av resultaten är vagt. Skälet är brister i programmets övriga delar med beskrivningar av arbetsområden och delmål samt handlingsplaner på såväl lång som kort sikt.

Arbetsområdet "Livslångt lärande" kan tas som exempel. I ingressen uppges att historisk medvetenhet och ökad kunskap ger perspektiv på den egna tillvaron och att en aktiv syn på historien gör kulturarvet mer levande. Delmålet är att allmänhetens kunskap om kulturarvet ska öka. I den långsiktiga handlingsplanen anges som åtgärd att arbetet med kulturarvet ska synas mer i media och som metod att kontakterna med media ska öka.

Frånsett att exemplet egentligen värde kan sättas i fråga, är såväl åtgärd som metod orimliga eftersom alla begrepp om utgångsläge saknas. Önskemål om en ökning kan inte tillmötesgå om mått att utgå från inte finns. Dessutom är det tveksamt om enbart mängden av notiser och inslag i media ger önskad effekt. Innehållet och kvalitén på detta torde också ha betydelse. Även typ av media inverkar.

Rätteligen borde den långsiktiga handlingsplanen innebära en kartläggning av allmänhetens vetskap om kulturhistoriska värden. Resultatet av denna skulle sedan kunna ligga till grund för en

medveten kunskapsuppbyggnad där kartläggningen kan ge avisningar om bäst lämpade metoder. Med en upprepad kartläggning kan kampanjens resultat lätt följas upp.

Tittar man på den kortsiktiga handlingsplanen talas även där obestämda mått som ”flera kurser” varje år. Här kan utan hinder både mått och sort anges, t ex minst två kurser i taktäckning, en kurs i gärdesgårdsbygge, två i kustnära fiske med not, nät och katsor, en i manuell hyggesbehandling och sådd av tallfrö, fem studiecirklar om traditionell förädling av mjölk. Arrangemangen ska genomföras i samarbete med byggfirman Ö, föreningarna X, Y och Z och studieförbunden Si och Så.

Tillvaratagen kunskap dokumenteras i skrift, ljud och bild. Förmedlad kunskap bekräftas genom arbetsprov och /eller redogörelser. Detta är mätbart.

Aktörer och ansvarsfördelning

Det är viktigt att deltagare i ett program för utveckling och tillvaratagande av kulturarvet listas och att deras fullmaktsgivare preciseras samt att roller och ansvar i sammanhanget klarläggs. Förslagets förteckning har brister i systematik och form, men detta avsnitt bör vara ett av de enklare att rätta till i strävandena efter ett föredömligt kulturmiljöprogram.

Innehållet i kulturmiljöprogrammet måste vara både ambitiöst och seriöst för att kunna tas på allvar. Tas det på allvar ökas också förutsättningarna för att tillräckliga resurser ställs till förfogande för en meningsfull verksamhet med att bevara och stärka vårt kulturarv.

Gävleborgs fäbodförening är beredd att bidra med uppgifter om sitt arbetsområde i det fortsatta programarbetet. Detta kan ske utan speciella seminarier eller andra arrangemang, som exempelvis gjorts för att fånga in lokalbefolkningarna längs kusten.

En enklare sammankomst med företrädare för Länsstyrelsen och Länsmuseum och med programarbetet som tema skulle dock vara trevligt och säkerligen nyttigt för ett meningsfullt bruk av kulturarvet.

Besök gärna föreningens hemsida: www.xfabodar.se

GÄVLEBORGS FÄBODFÖRENING

Kelvin Ekeland
utredningsansvarig